

УДК 355.48(430:47)«1944»(093):069.8

© Світлана ДАЦЕНКО

**РЕЛІКВІЇ, ЩО ПАХНУТЬ ПОРОХОМ:
ПЕРШІ ЕКСПОНАТИ, ЗІБРАНІ МУЗЕЙНОЮ ЕКСПЕДИЦІЄЮ У 1944 р.
(До 40-річчя створення Меморіального комплексу «Національний музей
історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»)**

Розглянуто фондову колекцію Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років». Акцентовано увагу на перших експонатах, зібраних уроки війни. Схарактеризовано їхній джерельно-інформативний потенціал.

Ключові слова: Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років», фондова колекція, музейна експедиція, перші експонати.

В історії будь-якого народу є події, які за своїм значенням посідають особливе місце у формуванні історичної пам'яті суспільства. Саме до таких належать події Другої світової війни. Історія і пам'ять – близькі, тісно пов'язані між собою поняття. Для того, щоб не переривався зв'язок поколінь, слід постійно докладати зусиль до вивчення невідомих сторінок воєнної доби, встановлювати імена тих, хто загинув і не був похований або зник безвісти, фіксувати спогади учасників і свідків тих подій, поширювати історичні знання про війну серед молоді.

Збереженням і популяризацією пам'яті про війну впродовж сорока років займається Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років», який нині є одним із провідних науково-дослідних, науково-методичних і культурно-освітніх центрів із воєнної історії України [3, 20]¹. За роки діяльності Меморіальний комплекс зібрав значну фондову колекцію, яка акумулює понад 300 тисяч музейних предметів і за своїм обсягом та значенням є найбільшою серед профільних музеїв. Її комплектування розпочалося в роки війни, коли ще точилися запеклі бої за визволення українських земель.

Метою наукової розвідки є дослідження частини фондового зібрання – унікальних предметів, які ставали музейними експонатами на полі бою. Студії в цій

¹ У 1974 р. відкритий як Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років. З 1981 р. – Меморіальний комплекс «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років». З 1996 р. – Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років».

царині проводилися й раніше, однак це перша спроба повномасштабного аналізу згаданої колекції фондowego зібрання Меморіалу.

Ідея створення музею виникла навесні 1943 р. У травні 1943 р. був розроблений Проект Постанови ЦК КП(б)У «Про створення музею Вітчизняної війни українського народу». У протоколі Постанови ЦК КП(б)У найважливішими пунктами були завдання – «організувати збирання пам'яток, реліквій та документів Вітчизняної війни в Україні; показати героїчну боротьбу українського народу в тісному зв'язку з народами СРСР» [1].

Улітку 1944 р. розпочалося формування першої музейної експедиції на базі Державного історичного музею УРСР. Очолила її письменниця Агата Турчинська. До складу експедиції входили письменник М.С. Шеремет, директор музею Т.Г. Шевченка К.П. Дорошенко, а також митці – художники В.М. Єніна, В.М. Костецький та скульптор І.Г. Першудчев. Експедиція вирушила на передній театр фронтових дій, слідами 1-ї гвардійської танкової армії під командуванням генерал-полковника Михайла Юхимовича Катюкова. Невипадково було обрано саме це військове об'єднання, адже воїни-катуковці неодноразово відзначилися в оборонних та наступальних боях. Вони завдавали ворогу значних втрат ще в перші дні війни під Луцьком та Клеванню. Від 1 до 8 жовтня 1941 р. тоді ще 4-та танкова бригада, маючи на озброєнні лише 47 танків і незначну кількість артилерії з мотопіхотою, зуміла затримати один моторизований корпус із танкової групи під командуванням генерала Г. Гудеріана. За цей подвиг 11 листопада 1941 р. бригада була перейменована в 1-шу гвардійську танкову бригаду й нагороджена орденом Леніна. У подальшому бійці частини відзначилися на Брянському та Калінінському фронтах. Навесні 1943 р. бригада стала основою для формування 1-ї танкової армії. Від серпня 1943 р. до грудня 1944 р. воїни-першогогвардійці брали активну участь у визволенні території України. Тут, на українських теренах, для бійців армії прийшов зоряний час із блискучими перемогами. Невипадково 31 військове формування армії отримало почесне найменування визволених ними українських населених пунктів та регіонів, 54 воїни удостоєні звання Героя Радянського Союзу за бої на території України, а загалом за роки війни 117 танкістів-першогогвардійців нагороджені «Золотою Зіркою» Героя.

Перша музейна експедиція прибула до штабу армії за декілька днів до початку наступальної операції з форсування річок Західний Буг, Сан, Вісла. Учасникам експедиції було дозволено брати участь у наступі і рухатись у другому ешелоні. У лісі під Луцьком, де кілька днів стояв штаб армії, закипіла робота. У повоєнний час Віра Єніна згадувала: «... Цілий місяць, з 7 липня до 7 серпня, пробули ми у відрядженні. Слідом за танками Першої гвардійської армії генерала Катюкова проїхали ми в другому ешелоні через усю Західну Україну, міста – Ровно, Дубно, Перемишль і Львів... Вже у перший день командарм погодився позувати. Поки армія частково була на відпочинку, він знайшов час. Першудчев ліпив скульптурний портрет, Костецький писав олією, а я малювала олівцем...» [2, 153 – 156]. Три ескізи до портрета командарма Віри Михайлівни нині зберігаються в Меморіальному комплексі [5]. У перші дні були зроблені портретні замальовки інших представників командування армії: члена

Військової ради армії М.К. Попеля, начальника штабу армії М.О. Шаліна, начальника політвідділу армії О.Г. Журавльова, заступника командувача військ армії з тилу В.Х. Конькова [4]. Музейними експонатами стали особисті речі та документи, якими вони користувалися у фронтових умовах. Так, Михайло Катуків передав портсигар та папаху, Микола Попель – портсигар, мундштук та шпори, Олексій Журавльов – посвідчення особи, а заступник командувача армії з артилерії Іван Фролов – лист доньки та особисті документи [20].

У перший день члени експедиції разом із командуванням армії окреслили перелік воїнів, матеріали яких варто зібрати для музею в першу чергу. Музейні працівники записували біографії і бойові епізоди, збирали реліквії. Тоді, на війні, бійці передавали свої речі, документи в музей, не надаючи цьому важливого значення, адже попереду їх чекав бій. На полі бою були зібрані матеріали двічі Героя Радянського Союзу І.Н. Бойка, Героїв Радянського Союзу О.Ф. Бурди, С.П. Горбунова, І.Ф. Королькова, А.М. Сулими та інших.

Двічі Герой Радянського Союзу підполковник І.Н. Бойко, уродженець с. Жорнище Іллінецького району Вінницької області, передав музейникам трофейний кинджал, на якому зроблено гравіювання: «Двічі Герою Радянського Союзу – Бойку» [10]. Свій бойовий шлях Іван Никифорович пройшов від заступника командира танкового батальйону до командира танкової бригади. Учасник боїв на Курській дузі, під Києвом. Танкісти 69-го гвардійського танкового полку 64-ї гвардійської танкової бригади 1-ї танкової армії під командуванням підполковника І.Н. Бойка особливо відзначилися в боях за м. Козятин. За вміле керівництво діями полку та особисту мужність підполковник І.Н. Бойко у січні 1944 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Другою «Золотою Зіркою» Героя Іван Никифорович нагороджений у квітні 1944 р. за вміле керівництво підрозділами 64-ї гвардійської танкової бригади під час форсування річок Дністер, Прут та визволення м. Чернівців. Мужнім, сильним та водночас простим і радісним бачимо його на портретах В.М. Єніної, зроблених у липневі дні 1944 р. [19].

Перебуваючи в розташуванні 64-ї гвардійської танкової бригади, Агата Турчинська збрала комплекс матеріалів попереднього командира бригади підполковника О.Ф. Бурди, який командував підрозділом від червня 1943 р. до 25 січня 1944 р. Олександр Федорович народився в м. Ровеньки (нині Луганської області). На фронті від першого дня війни. Брав участь в оборонних боях в Україні, битві за Москву, боях на Курській дузі. Танкова бригада під його командуванням у боях на Правобережній Україні від грудня 1943 р. до січня 1944 р. знищила 57 танків, близько 130 гармат противника. 25 січня 1944 р. у районі с. Цибульове (нині Монастирищенського району Черкаської області) ворог атакував бригаду 82-ма важкими танками за підтримки піхоти. Кілька танків оточили її командний пункт і намагалися знищити штаб. О.Ф. Бурда вступив у бій з дванадцятьма ворожими танками, викликав вогонь на себе, давши змогу штабу бригади з цінними документами вийти в безпечне місце. Вогнем свого танка Олександр Федорович вивів із ладу дві ворожі машини, але загинув у нерівному бою. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 квітня 1945 р. удостоєний звання

Героя Радянського Союзу (посмертно). Про цей та інші подвиги відважного комбрига написав П.Ф. Сквернюков. На останньому аркуші його розповіді Агата Турчинська залишила напис: «Взяла цей матеріал у П. Сквернюкова із бригади Бойка. Він пише історію бригади». Окрім того, у музей були передані лист підполковника О.Ф. Бурди до бойових товаришів, лист командування до дружини Олександра Федоровича та його посвідчення особи. До кожного документа прикріплено пояснювальний текст, де зазначається, хто і коли їх передавав для майбутнього музею. Так, стосовно посвідчення особи зазначено: «Передав для Історичного республіканського музею гвардії капітан С.М. Старченко. Це посвідчення було при О.Ф. Бурді, з ним він і загинув. 15.07.1944 р.» [21].

У липні 1944 р. до фондозбірні майбутнього музею Великої Вітчизняної війни були передані й матеріали 27-річного уродженця Харківщини Героя Радянського Союзу А.М. Сулими – командира роти 69-го гвардійського танкового полку 64-ї гвардійської танкової бригади 1-ї гвардійської танкової армії, який відзначився під час форсування р. Дністер поблизу с. Устечка Заліщицького району Тернопільської області. Бійці роти під його командуванням забезпечили форсування ріки стрілецькими підрозділами. Переслідуючи противника, танкісти першими увірвались у м. Городенку (нині Івано-Франківської області). У цих боях Андрій Михайлович зазнав поранення. Серед матеріалів воїна — вітальний лист командування бригади Андрію Сулимі, який перебував у шпиталі, та лист бійцям бригади від його батька. У листі Михайло Сулима дякує за добрі слова на адресу сина та по-батьківськи просить відпустити його у відпустку хоча б на кілька днів, бо не бачив рідну дитину вже шість років: «... Якщо Андрій приїде, затримувати його не буду, бо треба кінчати те, що почали ... Мені самому хочеться помститися за звірства проклятим катам, за рану мого сина, але сили вже не ті...». На аркуші – рукописний текст, виведений каліграфічним учнівським почерком. Очевидно, Михайло Сулима попросив когось написати, бо не всі батьки наших солдатів були грамотними, позаяк такий був час. На останній сторінці листа музейники зазначили: «Лист від батька Героя Радянського Союзу Сулими» [11].

З початком липневого наступу на львівському напрямі музейна експедиція приєдналася до фронтового будинку Червоної армії (Будинку культури). Музейники не лише працювали над поповненням фондової колекції майбутнього музею війни, а й підтримували моральний і бойовий дух військовослужбовців. Агата Турчинська та Микола Шеремет читали вірші, Віра Єніна робила замальовки солдатів-першого гвардійців. У фондозбірні зберігається вісім малюнків, на яких навіть не вказані імена воїнів – це колективний портрет воїна-першого гвардійця [18]. Ідучи фронтовими дорогами, Віра Михайлівна замальовувала все, що їй траплялося: і зруйновані українські села, і дітей, які залишилися без житла, і дівчинку Марійку із с. Лопатин (нині смт Лопатин Львівської області), яка зустрічала танкістів і подарувала їм вишиту хустину, і полонених німецьких солдатів [9]. Серію малюнків Віра Михайлівна зробила в армійському госпіталі. Серед них: портрети А.М. Сулими, а також І.І. Антонова, кавалера ордена Слави III ст. та двох орденів Червоної Зірки, який дістав поранення в ногу в боях на Правобережній Україні [17]. На деяких малюнках художниця залишала

коментарі. Так, на портретному зображенні механіка-водія А.А. Широкова Віра Михайлівна написала: «Гвардії танкіст А.А. Широков. П'ять разів був поранений, 18 його танків згоріли у боях» [16]. Загалом у фондозбірні Меморіального комплексу 50 замальовок В.М. Єніної, зроблених у фронтових умовах у липні 1944 р.

Оскільки перша експедиція виявилася досить успішно, було ухвалено рішення й далі збирати музейні експонати на полі бою. 26 вересня 1944 р. друга музейна експедиція вирушила знову в розташування військ 1-ї гвардійської танкової армії. Очолила її вже досвідчена Агата Турчинська. У складі експедиції були старші наукові співробітники Державного історичного музею УРСР І.І. Нікулін і Л.М. Барун, директор музею Т.Г. Шевченка К.П. Дорошенко, скульптори Я.К. Кравченко й Т.Г. Гергіна, художники П.Я. Куценко, О.Г. Максименко та журналістка О.О. Сатула. Усіх учасників було зараховано до складу тимчасових співробітників Державного історичного музею УРСР. У фронтових умовах музейники працювали до 12 листопада 1944 р.

Під час другого виїзду музейної експедиції на 1-й Український фронт співробітники побували в розташуванні 8-го та 11-го гвардійських танкових корпусів під командуванням генерал-майора І.Ф. Дрьомова та генерал-лейтенанта А.Л. Гетьмана. За період роботи були записані біографії та зібрані матеріали у 20 Героїв Радянського Союзу. Крім того, до музею передали 30 комплексів матеріалів кавалерів різних бойових нагород із з'єднання М.Ю. Катукіна, загалом понад 400 експонатів. Більшість із них донині зберігаються у фондозбірні Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років».

Серед матеріалів – гімнастерка, галіфе, кашкет генерал-лейтенанта А.Л. Гетьмана та лист-подяка йому від Голови Ради Народних Комісарів УРСР М.С. Хрущова за успішні бойові дії на Львівсько-Сандомирському плацдармі [8]. Уродженець Сумщини Андрій Гетьман на фронті від жовтня 1941 р. Брав участь у Московській та Курській битвах, підрозділи корпусу під його командуванням відзначилися під час ліквідації Корсунь-Шевченківського «котла». За успішні бойові дії під час Проскурівсько-Чернівецької наступальної операції 11-й гвардійський танковий корпус удостоєний почесного найменування «Прикарпатський». Від 25 серпня 1944 р. і до кінця війни Андрій Лаврентійович – заступник командувача 1-ї гвардійської танкової армії. На цій посаді брав участь у Вісло-Одерській та Берлінській стратегічних наступальних операціях. 7 травня 1965 р. за успішне керування військами та особисту мужність, виявлену в боях із нацистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни, генералові армії А.Л. Гетьману присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

До фондозбірні майбутнього музею передали свої матеріали двічі Герой Радянського Союзу Й.І. Гусаковський, Герой Радянського Союзу В.О. Бочковський, М.С. Гізатулін, О.І. Горєв, В.М. Горєлов, І.Ф. Дрьомов, І.А. Лапенков, А.А. Манукян, С.Я. Устименко, В.С. Чергін, танкісти М.Г. Горбунов та О.І. Мордвинцев [12]. Гімнастерки, шоломофони, запальнички, портсигари, документи, листи, звичайні особисті речі фронтовиків ставали музейними експонатами.

Серед матеріалів, зібраних музейниками восени 1944 р., пробитий осколком ворожого снаряда погон полковника Амазаспа Хачатуровича Бабаджаняна –

командира 20-ї гвардійської механізованої бригади 1-ї гвардійської танкової армії [15]. А.Х. Бабаджанян на фронті з перших днів війни. Командував стрілецьким полком, механізованою бригадою, згодом очолив танковий корпус. Брав участь у Московській та Курській битвах, визволенні Правобережної України. У наступальних боях на станіславському напрямі підрозділи бригади під його командуванням від 25 березня до 1 квітня 1944 р. досягли значних успіхів, визволили від противника 60 населених пунктів, форсували р. Дністер у районі м. Заліщики Тернопільської області, завдавши ворогові значних втрат у живій силі й техніці. У цих боях комбриг був поранений. Звання Героя Радянського Союзу полковнику А.Х. Бабаджаняну присвоєно 26 квітня 1944 р.

Під час експедиції в розташування 1-ї гвардійської танкової армії співробітники музею проводили комплектування не лише особистих матеріалів танкістів-першоговардійців, а й зразків радянської зброї та трофейної техніки й зброї, захопленої у боях за визволення України. Понад 20 одиниць із них нині зберігаються у фондозбірні Меморіального комплексу. Серед зразків радянської зброї – 50-мм ротний міномет зразка 1938 р., станковий кулемет «Максим», авіаційний кулемет ШКАС, ручний кулемет Дегтярьова, гвинтівки, протитанкова рушниця та пістолети [6]. Серед зразків трофейної зброї переважно автомати та пістолети [7]. Використання зброї, привезеної з поля бою, надає музейній експозиції яскравості, багатоплановості, допомагає реконструювати запеклість боїв за Україну, гостріше й глибше відчутти епіцентр бою.

Оскільки більшість членів першої музейної експедиції були письменниками, художниками та скульпторами, то після її завершення вони повернулися до своїх звичних справ. Проте події, пережиті разом із бійцями на фронті, знаходили відображення в подальшій творчості. Так, Агата Турчинська написала низку оповідань та поезій про танкістів-першоговардійців. Оповідання «Човен», що побачило світ у 1946 р., розповідає про бойових друзів Героїв Радянського Союзу молодшого сержанта А.П. Ковальського та єфрейтора З.Н. Ахметзянова, саперів 134-го окремого гвардійського саперного батальйону 11-го гвардійського танкового корпусу 1-ї танкової армії 1-го Українського фронту. У творі авторка описує форсування р. Вісла в липні 1944 р. Упродовж трьох діб на поромі із двох човнів відважні бійці переправляли піхоту та артилерійські гармати під шквальним обстрілом противника, за що були нагороджені медалями «Золота Зірка». Нині твір зберігається у фондозбірні Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років» [13]. Наприкінці січня 1945 р. у боях за польське місто Познань загинув Герой Радянського Союзу полковник В.М. Горелов. Навесні 1944 р. 1-ша гвардійська танкова бригада під його командуванням відзначилася в боях на Тернопільщині й була удостоєна почесного найменування «Чортківська». Пам'яті В.М. Горелова Агата Турчинська написала вірш «Спиніться тут» [22, 18].

На згадку про першу музейну експедицію передавали до фондової колекції майбутнього музею власні матеріали і ті, хто стояв біля її витоків. Серед них: пістолет системи ТТ скульптора І.Г. Першудчева, збірки віршів А.М. Турчинської, оповідання О.О. Сатули «Герой Радянського Союзу Віктор Степанович Юдін» та інші [14].

У повоєнний час комплекси матеріалів воїнів-першогвардійців, зібрані першими музейними експедиціями у фронтових умовах, були доповнені та розширені. Більшість матеріалів увійшли до головної експозиції Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни, яку було розгорнуто в 1974 р. на Печерську, у колишньому Кловському палаці. У 1981 р. відкрито Меморіальний комплекс «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років», з 1996 р. має статус Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років. Матеріали фронтовиків-першогвардійців посіли почесне місце в експозиції. У 1994 – 1996 рр. була проведена реекспозиція, у якій знову представлено більшість фронтових реліквій воїнів 1-ї гвардійської танкової армії. У чотирьох залах музею – другому, п'ятому, одинадцятому та дванадцятому – висвітлюються героїчні сторінки бойових походів танкістів 1-ї гвардійської танкової армії. Музейні предмети – особисті речі воїнів, документи, епістолярна колекція, малюнки, зброя яскраво змальовують картини запеклих боїв за Україну, відтворюють образи героїв, розповідають про подвиги відважних.

Джерела та література:

1. *Документи з історії створення Меморіального комплексу // Музей війни народної. Зб. наук. статей / Під ред. О.С. Артемова. – К., 1999. – С. 53.*
2. *Єніна В. М. Чотири довгих роки. Спогади воєнних літ. К. – 1974. – 189 с.*
3. *Легасова Л.В. Друга світова війна і Україна. Музейний аспект теми / Л.В. Легасова, Н.О. Шевченко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – Вип. 11. – С. 20 – 31.*
4. *Фонди Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років». – Портрет М.К. Попеля // КН-18969. – Ом-208; портрети М.О. Шаліна // КН-18967. – Ом-206, КН-18968. – Ом-207; портрет О.Г. Журальова // КН-18966. – Ом-205; портрет В.Х. Конькова // КН-18970. – Ом-209.*
5. *Там само – Портрети М.Ю. Катюкова // КН-4095. – Ом-144, КН-18963. – Ом-202, КН-18965. – Ом-204.*
6. *Там само. – 50-мм ротний міномет // КН-21265. – ЗТ-350; станковий кулемет «Максим» // КН-2496. – ЗТ-88; авіаційний кулемет ШКАС КН-174. – ЗТ-30; ручний кулемет Дегтярьова // КН-173. – ЗТ-29; гвинтівка Мосіна // КН-170. – ЗТ-26; протитанкова рушниця // КН-501. – ЗТ-93; пістолет системи ТТ // КН-188. – ЗТ-44, револьвери системи Нагана // КН-187. – ЗТ-43, КН-21262. – ЗТ-347.*
7. *Там само. – Автомати трофейні // КН-21263. – ЗТ-348, 21264. – ЗТ-349; пістолет трофейний системи Браунінг // КН-21259. – ЗТ-344, КН-21261. – ЗТ-346; пістолет Вальтер // КН-21260. – ЗТ-345.*
8. *Там само. – Гімнастерка, галіфе, кашкет А.Л. Гетьмана // КН-12950/1-3. – РТ-647/1-3, лист М.С. Хрущова до А.Л. Гетьмана // КН-12090. – Л-570, автобіографія А.Л. Гетьмана // КН-16750. – Д-3469.*
9. *Там само. – Зображення зруйнованого українського села // КН-4093. – Ом-142;*

- малюнок дітей // КН-4111. – Ом-150; портрет Марійки // КН-18953. – Ом-150, хустина // КН-12940. – РТ-642; полонені німецькі солдати // КН-4092. – Ом-141, КН-4093. – Ом-142, КН-4094. – Ом-143, КН-4099. – Ом-148.
10. Там само. – Кинджал трофейний І.Н. Бойка // КН-21255. – ЗТ-340.
  11. Там само. – Лист командування полку А.М. Сулими // КН-12091. – Л-571; лист батька А.М. Сулими // КН-12092. – Л-573.
  12. Там само. – Ніж-фінка Й.І. Гусаковського // КН-21388. – ЗТ-471; лист В.О. Бочковського // КН-130114. – Д-20093; гімнастерка М.С. Гізатуліна // КН-12960. – РТ-651; ніж-фінка С.П. Горбунова // КН-21387. – ЗТ-470, вітання М.С. Хруцова О.І. Горєва // КН-16760. – Л-113; вітання М.С. Хруцова В.М. Горєлову // КН-16752. – Л-1127; люлька В.М. Горєлова // КН-37227. – РР-713; вітання М.С. Хруцова І.Ф. Дрьомову // КН-16753. – Д-3471, портсигар І.Ф. Дрьомова // КН-41324. – РМ-424; бритва небезпечна І.А. Лапенкова // КН-40320. – РР-765, запальничка І.А. Лапенкова // КН-40321. – РМ-403, портсигар трофейний І.А. Лапенкова // КН-40322. – РМ-404; гімнастерка А.А. Манукяна // КН-12947. – РТ-646; вітання командування 1-ї гвардійської танкової армії С.Я. Устименку // КН-12093. – Л-574; брюки-галіфе В.С. Чергіна // КН-12961. – РТ-652; шоломофон М.Г. Горбунова // КН-5487. – РТ-484, ремінь М.Г. Горбунова // КН-5484. – РШ-109., кiset М.Г. Горбунова // КН-5485. – РТ-483; лист особового складу військової частини 2-го окремого танкового батальйону О.І. Мордвинцеву // КН-12094. – Л-575.
  13. Там само. – Оповідання А. Турчинської «Човен» // Музейне досьє. К-567.
  14. Там само. – Пістолет системи ТТ І.Г. Першудчева // КН-189. – ЗТ-45; збірки віршів А.М. Турчинської Земле моя, зоре моя. – К., 1961. – 88 с. // КН-100215. – К-11018, Шевченковы дубы. М., 1962. – 80 с. // КН-99948. – К-10814; оповідання О.О. Сатули // Музейне досьє. Ю-8.
  15. Там само. – Погон А.Х. Бабаджаняна // КН-61884. – РТ-1992.
  16. Там само. – Портрет А.А. Широкова // КН-18952. – Ом-172.
  17. Там само. – Портрет А.М. Сулими // КН-18972. – Ом-211; портрет І.І. Антонова // КН-18958. – Ом-166.
  18. Там само. – Портрети воїнів 1-ї гвардійської танкової армії // КН-4097. – Ом-146; КН-4114. – Ом-153.
  19. Там само. – Портрети І.Н. Бойка // КН-4061. – Ом-132., КН-18954. – Ом-170, КН-18973. – Ом-212, КН-18974. – Ом-213.
  20. Там само. – Портсигар М.Ю. Катукіна // КН-40762. – РМ-411, папаха М.Ю. Катукіна // КН-12962. – РТ-653; портсигар М.К. Попеля // КН-37209. – РР-708, мундштук М.К. Попеля // КН-37210. – РР-709, шпори М.К. Попеля // КН-24359/1-2. – РМ-196/1-2; посвідчення особи О.Г. Журавльова // КН-12065. – Д-2257; вітання командування 1-ї гвардійської танкової армії І.Ф. Фролову // КН-12099. – Л-577, вітання І.Ф. Фролову від бойових товаришів // КН-12097. – Л-576, 12102. – Л-580, запрошення І.Ф. Фролова // КН-12100. – Л-578, лист доньки І.Ф. Фролова // КН-12101. – Л-579.

21. Там само. – Розповідь П.Ф. Сквернюкова про О.Ф. Бурду // КН-12060. – Л-561; лист О.Ф. Бурди до бойових товаришів // КН-12064. – Л-563; лист командування 1-ї гвардійської танкової армії до дружини О.Ф. Бурди // КН-12063. – Л-562; посвідчення особи О.Ф. Бурди // КН-12062. – Д-2256.
22. Там само. – Турчинська А. Пісня про дружбу. – К., 1946. – 80 с. // КН-229012. – К-25593.

© **Светлана ДАЦЕНКО**

РЕЛИКВИИ, КОТОРЫЕ ПАХНУТ ПОРОХОМ: ПЕРВЫЕ ЭКСПОНАТЫ, СОБРАННЫЕ МУЗЕЙНОЙ ЭКСПЕДИЦИЕЙ В 1944 г.

(К 40-летию создания Мемориального комплекса «Национальный музей истории Великой Отечественной войны 1941 – 1945 годов»)

Рассмотрено фондовую коллекцию Мемориального комплекса «Национальный музей истории Великой Отечественной войны 1941 – 1945 годов». Акцентируется внимание на первых экспонатах, собранных в годы войны. Охарактеризован их источниковедческий и информационный потенциал.

Ключевые слова: Мемориальный комплекс «Национальный музей истории Великой Отечественной войны 1941 – 1945 годов», фондовая коллекция, музейная экспедиция, первые экспонаты.

© **Svitlana DATSENKO**

RELICS THAT SMELLS LIKE POWDER: THE FIRST EXHIBITS COLLECTED BY THE MUSEUM EXPEDETION IN 1944

**(By the 40th anniversary of the The National Museum of the History
of the Great Patriotic War of 1941 – 1945)**

In the history of any nation there are events in its significance occupying a special place in the historical memory of society. World War II includes such events. The history and memory are closely related. The Memorial complex «The National Museum of the History of the Great Patriotic War of 1941 – 1945» which is now one of the leading research, scientific, methodological and cultural and educational centers of Ukraine of military history deals with the preservation and promotion of the memory of war over forty years. For years of activity the Memorial complex has collected a large fund collection which accumulates more than 300 thousand exhibits and in scope and value is the largest specialized museum. Its acquisition began during the war, when there were fierce battles for the liberation of Ukrainian lands.

Draft Resolution of the Central Committee of the Communist Party (of Bolsheviks) of Ukraine «On the Creation of the Museum of World War II of Ukrainian people» was developed in May 1943. In the minutes of the Resolution of the СССР (b) of Ukraine the most important

items were the tasks – «to organize a collection of attractions, relics and documents of World War II in Ukraine; show the heroic struggle of the Ukrainian people in close contact with the peoples of the USSR».

The formation of the first museum expedition on the basis of the State Historical Museum of the Ukrainian SSR started in summer 1944. The writer Agatha Turchinskya became its chief. The expedition consisted of writer M.S. Sheremet, the director of the Taras Shevchenko Museum K.P. Doroshenko, the painters V.M. Yenina and V.M. Kostetskiy and the sculptor I.G. Pershudchev. The expedition went to the front of the theater of frontline action in the footsteps of the 1st Guards Tank Army under the command of Colonel General M.Yu. Katukov. Members of the expedition were allowed to participate in the attack and move in the second echelon. The army headquarters was a few days in the forest near Lutsk, where V.M. Yenina made the portrait sketches from nature M.Yu. Katukov and other members of the army command, and I.G. Pershudchev fashioned the sculptural portrait of commander. Museum workers wrote down the biographies and combat scenes, and collected relics. The materials of twice Hero of the Soviet Union I.N. Boyko, Heroes of the Soviet Union: A.F. Burda, S.P. Gorbunov, I.F. Korol'kov, A.M. Sulima and others were collected on the battlefield.

Since the first expedition was successful, it was decided to continue collecting museum objects on the battlefield. On September 26th, 1944 the second museum expedition set off again at the location of the troops of the 1st Guards Tank Army. Agatha Turchinskya was headed it. The employees of the State Historical Museum of the Ukrainian SSR I.I. Nikulin and L.M. Barun, the director of the Taras Shevchenko Museum K.P. Doroshenko, the sculptors Y.K. Kravchenko and T.G. Herhina, the artists P.Y. Kutsenko, O.H. Maksymenko and the journalist A.A. Satula were part of the expedition.

During the month of the work it was written the biographies and collected materials about 20 Heroes of the Soviet Union, the 30 complexes of materials of prominent soldiers and commanders of formation of M.Yu. Katukov were transferred to the museum, generally more than 400 exhibits. Most of them now are owned by the Memorial complex.

Among the materials there are the soldier blouse, the riding breeches, the peaked cap and a letter of appreciation of the Chairman of the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR M.S. Khrushchev to Lieutenant General A.L. Hetman for successful combat operations in the Lviv-Sandomierz bridgehead and the shoulder strap pierced by an enemy bullet of Colonel A.H. Babajanyan who was seriously injured in the battle for Zalishchyky, Ternopil region.

During the expedition the employees of the museum conducted the acquisition not only personal materials of tank drivers, but the samples of Soviet arms and trophy vehicles and weapons that had been captured in the battles for the liberation of Ukraine. More than 20 units of them are now kept in the Memorial Complex.

After the war the complexes of materials of guardsmen warriors that had been collected by the first museum expeditions in wartime conditions were supplemented and expanded. Most of the materials had been included in main exhibition of the Ukrainian State Museum of the Great Patriotic War which was launched in 1974 in Pechersk in the former Klovsky Palace. The Memorial complex «The National Museum of the History of the Great Patriotic War of 1941 – 1945» was opened in 1981. The materials of guardsmen front-line soldiers' occupied the pride

of place in its exposition. The re-exposure was held in 1994 – 1996 and the most of the front-line soldiers' relics of the 1st Guards Tank Army were represented there again. The museum items are the personal effects of soldiers, documents; epistolary collection, paintings, and weapons brightly depict the scene of a fierce battle for Ukraine, recreate the characters of heroes, and tell of the exploits of the brave warriors.

Keywords: *Memorial complex «The National Museum of the History of the Great Patriotic War of 1941 – 1945», fund collection, museum expedition, the first exhibits.*